Any XX Barcelona, Maig de 1910 Núm. 184

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

Mossèn Norbert Font y Sagué

* 17 Setembre 1874 † 19 Abril 1910

POBRE mossèn Font! Encar no revinguts del pregon sentiment de pena y anyorança que va produir-nos la perdua dels estimats companys n'Antoni Amatller, en Josep Roca Cupull y en Josep Masó y Goula, de que donàrem compte en els dos darrers números, ha vingut a aclaparar-nos la nova dolorosa de la mort de mossèn Norbert Font y Sagué, que·ns ha deixat com atuïts y esmaperduts. Mossèn Font era pera·l CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA quelcom més que un dels seus més actius y preclars consocis: mossèn Font era d'aquells que constituïen l'ànima, l'esperit d'aquesta associació formada y vigoritzada a impulsos d'aquells mateixos sentiments y actuacions que eren la característica de la manera de ser y obrar del company que avui plorem. Per això la perdua de mossèn Font y Sagué, fins prescindint de les seves remarcables qualitats intel·lectuals y del seu caràcter bondadós y atractívol, que feia fos seguidament estimat per tots aquells que·l coneixien y tractaven, serà doblement sentida en aquesta casa, y el seu record perdurarà per molts y molts anys entre nosaltres, servint-nos d'esperonament en la nostra tasca.

No es ara l'ocasió a propòsit pera escriure ben pensades ratlles en lloança del perdut amic, del conegut home de ciencia y de l'exemplar patriota: no podriem avui, encar que volguessim, escriure serenes paraules posant de manifest la gran tasca realitzada per mossèn Font y Sagué durant la seva curta y aprofitada vida: havent acordat ja la Junta Directiva del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA celebrar una sessió necrològica a la memoria del plorat company, y col·locar el seu retrat en la galería d'excursionistes il·lustres, deixem pera altra ocasió y altra ploma·l fer y donar a conèixer un treball digne de la persona a qui ha d'anar dedicat y la recordança de la qual se tracta de perpetuisar en nostra humil casa.

Y a fe que s'ho té ben guanyat, mossèn Font, el figurar en la nostra galería d'excursionistes catalans! Guiat pels nostres ideals (que, com hem indicat, eren els seus) de Patria y Ciencia, ell havia anat recorrent com ningú totes les encontrades de la nostra terra, resseguint-la y estudiant-la desde·ls cims més enlairats de les nostres serres pirenenques fins als pregons abims dels nostres avencs, no petjats anteriorment per persona viventa alguna. Y en les hores de repòs, que pera ell era sempre molt relatiu, cuidava d'ordenar els datos recullits, comunicant-los a tothom, vulgarit-

zant-los entre·ls seus compatricis per medi de conferencies y publicacions, que eren sempre ben acullides y coralment festejades. Y val a dir-ho: ab el CENTRE EXCURSIONISTA trobà mossèn Font el seu complement y poderós auxiliar, y an ell y dins d'ell donà a conèixer quasi la totalitat de sos treballs, que poden incloure-s dins les tasques y finalitat de l'excursionisme català.

Y, pera comprovar aquest afecte y mutua relació entre mossèn Font y el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, aquí van unes quantes notes sobre la seva vida dins de la nostra corporació.

Era l'any 1904 quan mossèn Font y Sagué, aquell «minyó colrat pel sol y amarat de suor» que mossèn Collell trobava, dos anys enrera, a la Puda de Montserrat, buscant creus de pedra, entrava al nostre CENTRE, allistant-se entre·ls seus socis y donant-hi a conèixer les primicies del seu primer treball: *Datos pera l'historia de les Creus de Pedra de Catalunya*, que havia sigut premiat en els Jocs Florals d'aquell any y que després va ser publicat pel propri mossèn Font.

En 1896 va venir a Catalunya Mr. Martel, el cèlebre explorador espeleòleg, essent acompanyat, entre altres, per mossèn Font, a qui s'anava despertant l'afició a l'espeleología, y qui pel Janer de l'any següent va començar a publicar en aquest BUTLLETÍ·l seu *Catàleg espeleològic de Catalunya*. Devem advertir que ja anteriorment havia donat la primera conferencia sobre *Lo Vallès*, que va després desenrotllar y publicar dins de l'any 1904.

Dins del mateix any 1897 va donar altra conferencia, sobre·l tema *Per què Sant Jordi es patró de Catalunya?*, que va publicar-se posteriorment, en 1901; y la seva primera conferencia espeleològica *Sota terra. I.—Excursions pel maciu de Garraf*. El mateix any, guanyava en els Jocs Florals altre premi per son treball *Determinació de les comarques naturals y històriques de Catalunya;* y en 1895 n'havia guanyat un altre per sa monografía *Lo Palau Episcopal de Barcelona*; treballs llegits en el nostre CENTRE EXCURSIONISTA. També en el mateix havia llegit el seu treball *Un descobriment espeleològic. Teoria de la font d'Armena, a Vallirana*, que vam publicar, l'any següent, en aquest BUTLLETÍ.

En 1898 va donar les conferencies *Excursió a la Bancó, les Barbotes y singles de Berti*, y *Sota terra. II.—Excursions a la Baronía d'Aramprunyà*, treballs publicats poc temps després; y ademés va donar compte, en altres sessions, de *Dos documents pera l'historia de les reformes de Barcelona*, y *Discurs filosòfic dels bufadors d'Olot*. En 1900 se va publicar *Sota terra. III.—De Falset al Montmell;* y

pel Desembre del mateix any va ser elegit individu de la Junta Directiva d'aquesta casa, pronunciant entre altres un bell parlament sobre 'l malaguanyat Dr. Morgades, bisbe de Vic y Barcelona, en la vetllada necrològica que se li va dedicar.

El mateix any, va publicar *El castell de Recasens* y *Excursió espeleològica a Montçada;* el següent, el treball *L'excursionisme científic;* en 1903, *L'avenc de Sant-Hou* y *Excursió a Rio de Oro* (conferencia); y en 1904 donà la conferencia sobre *Les mines d'Almadén.*

El dia 18 de Desembre de 1904 va inaugurar mossèn Font, per sa iniciativa y dins del nostre CENTRE EXCURSIONISTA, el seu *Curs de Geología dinàmica y estratigràfica,* que continuà en els anys successius y sens interrupció, anant a carrec dels «Estudis Universitaris Catalans». Desde aquesta data, mossèn Font s'entregà de pie a la seva càtedra, anant formant desde la tribuna del CENTRE un estol de deixebles y treballadors que eren un dels seus orgulls, per cert ben lògic y natural. Per això sols el veiem donar alguna conferencia pera ressenyar excursions realitzades pera estudis geològics; y donar-nos en 1907 el seu treball sobre *La ciudad encantada de Cuenca,* a més d'una nota bibliogràfica que va publicar en 1908 referent als *Elements de botànica popular* del Dr. Cadevall.

Finalment, el 1908 mateix, va ser l'ànima de la creació de la Secció de Geografía Física y Geología, de nostra entitat, com venia sent-ho, desde anys, de l'«Institució Catalana d'Historia Natural»; y, l'any passsat, va publicar la seva circular sobre *Higienisació de Catalunya. La plana de Vic,* ab el fi principal de cercar medis y crear atmósfera favorable als seus treballs en pro de l'higienisació de nostra terra, procurant, com ell deia ab frase ben gràfica, lliurar aquella hermosa plana del «delme horrorós» que ve pagant a les malaltíes infeccioses. Y vès qui havia de dir que, poc després, aquella naturalesa sana, forta y robusta havia d'esser precisament víctima d'aqueixa terrible malaltía que ell volia combatre!

Per les anteriors indicacions pot veure-s quant certa es l'afirmació de que mossèn Font trobà en el CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA 'l seu complement y medi de desenrotllar-se; quant natural es l'afecte que forçosament hi havia d'haver entre un y altre; quant íntimament relacionada estava l'obra de mossèn Font ab l obra de l'excursionisme català; y quant l'havem de plorar avui tots els que dins d'aquesta casa hem treballat procurant fer Ciencia y Patria, els dos ideals de mossèn Font, que l'animaven apart de ses arrelades conviccions religioses y de la pràctica de ses exemplars virtuts, per tothom reconegudes.

Poc més podem y devem afegir a les anteriors consideracions fetes al córrer de la ploma. A l'incansable excursionista; a l'home de ciencia, autor de variats y nombrosos follets y de les obres *Curs de Geología* y *Historia de les Ciencies naturals,* entre altres; al literat que escrivia les fantasioses planes dels seus *Quadros del Sahara,* y ressenyes d'innombrables excursions y articles escampats per diferents periòdics; al poeta, qui en 1895 guanyava un premi al Jocs Florals per la seva poesía *Lo Misteri de Sant Magí;* al ferm patriota y bon catalanista que escrivia ·l seu *Estudi sobre ·l Regionalisme,* els *Estudis sobre ·l caràcter del poble català* (junt ab mossèn Frederic Clascar), l'*Historia de Catalunya* y el *Compendi de la Literatura catalana,* y que adaptava y anotava aquells patriòtics folletos d'*El Despertador de Catalunya, Llealtat catalana, Record de l'aliança al rei de la Gran Bretanya, Via fòra als adormits, Catalana justicia contra les castellanes armes,* y *Memorial en defensa de la llengua catalana;* a l'home virtuós y senzill, de tracte afable y carinyós, per tots estimat; el podreu conèixer més endavant, al celebrar la vetllada acordada en son honor y recordança, tots aquells que no hagin tingut la sort de coneixe-l personalment durant la seva vida. En aquells moments podreu acabar de convence-us de la gran y irreparable perdua que acabem de sofrir. Mentrestant tingueu una oració, una llàgrima o un record pera l'amic, pera ·l savi, pera ·l patriota que·ns acaba de deixar.

RECORRENT LA COMARCA DEL SOMONTANO

COMARCA DEL SOMONTANO

La nomenclatura adoptada per designar la major part de les comarques de l'actual provincia d'Osca, està presa de l'orografia.

La *serra d'Arbe* ha donat nom a la comarca que s'extén a son damunt fins al més alt dels Pirineus, ço es, lo *Sobre-arbe* o *Sobrarbe;* la serra dels *Monegros,* contracció de *Montes-negros,* també l'ha donat a les terres ahont està aquella enclavada; les més baixes vertents pirinenques que, ab los noms de Gratal, Civil y Guara, constituexen lo baluart septentrional d'una gran comarca més baxa y

bastant planera, atravessada per los rius Isuela, Gratizalema, Flumen, Alcanadre y Vero y en un de sos extrems limitada per lo Cinca, reb lo nom sobradament expressiu de *Somontano*.

Perquè, descomponent la paraula *Somontano*, valdrà tant com *sots-montano*, essent *sots* un derivat de *subtus*. Aquesta aplicació del *só*, com denotant *devall* o *sots*, la trobem característica de tota la orografía pirinenca, tant catalana com castellana, y per consegüent aragonesa, puix que aquesta sol sempre participar d'abdues influencies. *So-portilla* està junt al Ebre, entre Alava y Logronyo; *So-sierra* es una petita serralada alavesa a La Guardia, y es *So-sierra* una idea en oposició a *Somo-sierra*, que equival a dir en llatí *Summa-serra*.

So-peyra, lo renomat congost del Noguera Ribagorzana, equival a *Sota-peyra*, o *sota la pedra*, referint-se al espedat de roca que li dóna nom; *Sots-terris* o *Sos-terris*, lo famós congost del Noguera Pallaresa a Tremp, equival també a *sota les terres*. Aquest té un altre equivalent al mateix districte en *So-terranya;* com *Sos-ribes*, lloch que existí en lo segle XI en lo Territori de Barcelona, havia de voler dir a *sota les ribes*[1].

D'una manera pariona, apar aplicada en la orografía catalana la paraula *sul*, per significar una idea oposada a *só*, puix significa dominació del pla o de la terra. *Sulroca* o *Surroca* les alteroses mines del Bergadà y *Sulterra*, l'enesprat cim de les Guilleries, ne són palpable mostra.

Analisant ara lleugerament la paraula *montano*, encara hi trobarem major analogía ab altres similars catalanes. *Montaner*, en bon català, vol dir l'home que guarda la montanya o que hi transita. *Tra-montana* es en tot lo Principat lo terme cardinal Nord, y també lo vent que ve dels Pirineus, ço es, de darrera nostres grans montanyes.

Donchs, los dos components de *So-montano* pertanyen de ple a ple a la llengua catalana, segons acabem de demostrar.

La comarca del Somontano es molt gran. A hu dels seus llochs extremers, hi està enclavada la ciutat d'Osca: la encreuhen carreteres en totes direccions y s'hi conserven alguns interessants monuments per l'art o per la historia.

Un d'ells, sens dubte lo principal, es lo renomat castell de

1) No podem identificar la situació exacta d'aquest lloch que un document del 1077 indica estar en Horta: *in orta ubi dicunt sus ribas ad ipsum montedellus.* (*Liber Antiquitatis Ecclesie Cathedralis*, vol. II, foli 75, doc. 215, Arx. Catedral de Barcelona.)

Loarre, qual vista forma part de tantes y tantes obres artístiques o monumentals. No·s pot parlar d'Aragó sense retreure-l. ¿Qui no l'ha vist alguna vegada dibuxat, desde los antichs grabadets al boix d'aquell ja remot *Semanario pintoresco* fins a les esplèndides reproduccions en fototipia dels nostres dies? ¿Qui no coneix la interessant monografía que d'ell té publicada l'erudit Isidro Gil?[1]

Excusat resulta, donchs, repetir coses prou sabudes, y saltarem aquest gran monument de la poliorcètica mitjaeval, per concentrar nostra activitat y atenció en altres més petits, per qual circunstancia se solen escapar del conexement de moltes persones erudites, que convindrà coneguin.

LO CASTELL DE POMPIEN Y POMPIENILLO

Pompien y Pompienillo, dugues localitats vehines, porten en llurs noms lo segell romà, aparexent-nos involucrats *Pompeyanus* y *Pompeyanellus*.

Legat de la època antigua, se presten a recordar-nos al prelat oscense Pompeyàn, qui existí per los anys 546 al 557[2], com també la làpida romana trobada en lo mont Cillas (terme de Coscojuela de Fontoba), ahont se creu hi estigué situada la ciutat de Osca, ço es, unes dugues llegues al Nord de la ciutat de Barbastro.

La làpida es interessantíssima per marcar-nos en ella dos noms segurament geogràfichs hu y altre: *Pompeyanus y Boletanus*. Diu axís:

L·VAL·GAL
MATERNO
BOLETANO
M·COR·POMPE
IANVS AMICO OPTI
..O OB MERITA

«A Luci Valeri Matern, *boletà* (ço es boltanyà o natural de Boltanya), amich òptim y benemèrit. March Corneli *pompeyà* (li consagrà)»[3].

1) ISIDRO GIL: *El castillo de Loarre y el Alcázar de Segovia*. (Burgos, 1905.)

2) FIDEL FITA: *Patrología visigótica. Elpidio, Pompeyano, Vicente y Sabino, obispos de Huesca en el siglo VI. (Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. XLIX, p. 137.)

3) FIDEL FITA: *Inscripciones romanas en la Diócesis de Barbastro* en lo *Boletín de la Real Academia de la Historia*, vol. IV, p. 215. Se reprodueix en facsímil aquesta làpida.

Aquests recorts, en la matexa regió, com a meres coincidencies, resulten massa convergents. Si *boletà* es natural de Boltanya ¿per què *pompeyà* no ho ha d'esser de Pompien?

Lo *castell* de Pompien està a uns sis kilòmetres al S. d'Osca. Tota la ilusió que acostuma despertar la paraula *castell* aplicada a un lloch, al qui desitja contemplar les velles construccions militars

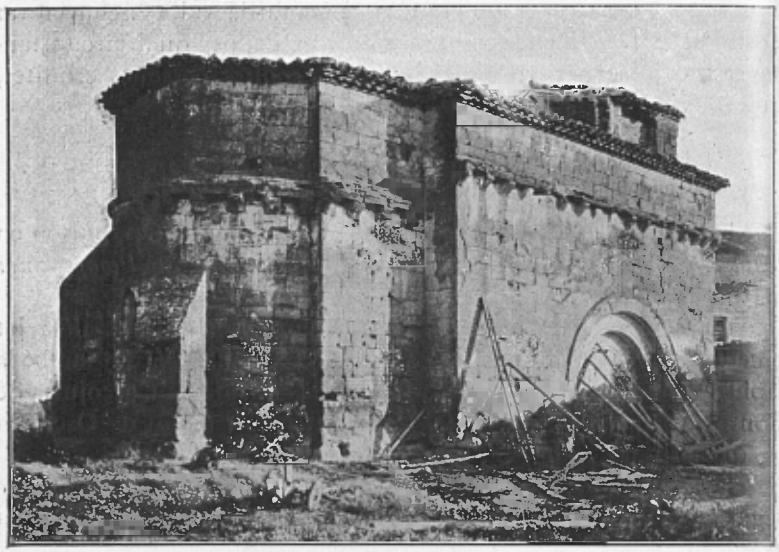

POMPIEN: IGLESIA ROMÁNICA DE SANTA ANNA

de la Edat Mitjana, quedarà desfeta, quan, dexant la carretera provincial y prenent per un camí carreter, se troba al mitg del pla de un edifici que, externament, ni per sa topografía, ni per ses obres de fàbrica, res mostra que puga indicar lloch fort. Mes, a despit de totes les apariencies, era, allò que teniem al devant, lo *castillo de Pompien*. Al nom nos atenem, donchs, per més que aquí, com en tantes ocasions, lo nom no vulga dir la cosa.

Que la gran casa actual ha pogut esser continuadora d'altre construcció prou diferent, ho donarà a entendre la curiosa iglesia romànica, prou interessant per la portalada que encara s'aguanta en peu. Aquesta porta principal està abandonada, per haver-se obert una mala entrada en lo lloch oposat, segurament ab la mira de donar més bona presencia a un pati arreglat enfront la casa moderna. Mitg amagada per bon nombre d'arades, senyal de la importancia

agrícola del actual castell de Pompien, està, la predita portalada de Santa Anna. Ample y senzilla, se fa interessant per les sues proporcions y axatament. Es un curiós exemplar, que·s completa ab lo fris de la teulada ahont les mènsules apareixen treballades. Per més que unes *millores* (valgui la paraula a despit de sa injusta aplicació) hagin perturbat les proporcions de sa altura alçant-li lo sostre.

A la cantonada de la iglesia, per certa pedra podrà saber-se alguna cosa de la sua antiguitat. Ella nos dirà que es anterior al any 1218, y per tant que pot molt ben atrassar-se al segle XII, segons nos paregué a primera vista. Diu la inscripció:

ANNO DNI. MCCXVIII
VII ID^os^ OCTRIS. OBIIT
GARSIAS CARCI...

Possible es que·s tracti del fundador de la iglesia de Santa Anna.

Al interior, conserva fragments romànichs en les columnes que sostenen la volta de canó. L'altar major, gòtic del segle XV, es de molt bona factura.

De la iglesia de Pompien ne sortiren dugues velles taules per anar a la exposició de Çaragoça del any 1908, les quals, en la data de nostre excursió (11 de Juny de 1909) no havien encara retornat a son lloch. Segurament no hi tornaran may més.

A la part occidental de Pompien y a cosa d'uns tres o quatre kilometres, se troba una petita agrupació de set o vuit alberchs. Es *Pompienillo* o *Pompenillo*, com li diuen en la actualitat. En la sua iglesia, petita y de construcció insignificant, hi existexen dos remarcables retaules molt ben conservats: lo del altar major, que pertany al segle XV, y altre lateral, evidentment del XVI. La poca llum que hi havia en lo dia de nostra visita, per esser un dia nuvol y plujós, privà de fotografiar-los al amich Soler.

CONVENT DE MONTFLORITE

Seguirem vers l'Orient de Pompienillo.

Diferents camins, no massa bons en temps de pluja, conduexen a un lloch, ahont, en lo regnat de Jaume I, lo bisbe d'Osca, hi fundà, en 1264, un convent de la ordre de la Mercè. Entregà a la novella fundació la casa y capella que allí existía desde 1176 coneguda per Montflorite. Y a l'any següent Fortuny de Bergua del Pueyo (1265),

senyor de Montflorite, feu cessió al convent de mercedaris, del dret de patronat y altres que pogués tenir en aquella iglesia. Lo convent havia cessat en 1772, puix fou instituit en vicari de Montflorite un prebere secular, retornant-se lo patronat al Duch de Villahermosa, com a senyor que era de Montflorite.

Aquesta breu historia nos diu, que, durant sis cents anys, Montflorite tingué plètora d'animació y vida religiosa, que devia traduir-se externament per construccions de més o menys magnificencia. No podien esser menyspreables, quan veyem deturar-s'hi alguna vegada los reys d'Aragó anant de viatge, segons ho féu, lo 26 de Juliol de 1289, Anfós II de Catalunya y III d'Aragó. [1]

Lo lloch era proprietat de la familia Gurrea, constant los noms dels seus senyors, en lo segle XIV, Lope de Gurrea, pare de Joan López de Gurrea, abdós soterrats en l'interior del temple mercedari y mort lo darrer en 1401. Aquesta iglesia estava sots la advocació de la Mare de Déu dels Dolors.

Si no tenim cap descripció d'ella, mentres estava en peu, ne servem una prou important de la grandesa de ses despulles.

Piferrer y Quadrado, en 1844, nos contan sa destrucció dient que: «lo mur estava derrocat, franca la entrada al edifici: la veu se perdía per los deserts corredors y patis, rublerts de runes: un claustre de senzills archs ojivals denotava un alberch de religiosos abandonat de poch temps».

Y de tot axò que·ns descrivien fa sexanta-cinch anys ¿què·n resta avuy? La part principal del interior d'una iglesia romànica en forma de creu, de bones proporcions y de la més gran senzillesa, ab traces de pintures per les parets. Seria obrada en lo segle XIII, quan en 1264 entrà a mans dels frares mercedaris.

Los senzills sepulcres de Joan López de Gurrea y de sa muller Francisca López de Heredia, morts al començar lo segle XV y que los autors de *Recuerdos y bellezas de España* encara havien pogut contemplar en llurs respectius llochs, a abdós extrems del creuher, Déu sab ahont han anat a parar. Los òssos d'aquests antichs senyors de Montflorite, estaran barrejats ab los continguts en altres sepulcres cristians excavats en la roca viva[2], en lo recinte del mo-

1) Registre 80, foli 18, A. C. A.

2) La forma d'aquests sepulcres excavats en la roca viva es molt diferent a la d'altres que n'havem vist a Catalunya, puix no seguexen tant la forma del cos humà. Opinem, com tots los moderns autors, que, en diferents tamanys y configuració, aquesta mena de sepultures, s'han vingut usant del segle VI al XII quan menys. (Botet y Sisó: *Estudio sobre la antiguedad de algunas sepulturas*

nestir y que també·s veuen violats y buyts. Se troben aquestes sepultures, entorn del mateix, tal vegada en lo que fou claustre.

¿Y ahont fou aquest claustre? Ningú podrà senyalar-lo, com tampoch los corredors, ni los patis, que encara cridaven la atenció

DERRERES DESPULLES DEL FAMÓS MONESTIR MONTFLORITE EN 1909

en 1844. Ni les pedres ne resten. Bé·s veu que ha servit de pedrera, lo vell edifici, y que no tardarà a desaparèxer la vella absis romànica, que fotografià en Soler ab l'amor y respecte que mereixen los vells monuments quan són abandonats de tothom. Y lo que·ns feya més pena, a nosaltres, òssos humans blanquejant per la terra, al ensemps d'altra ossamenta de besties someres.

talladas en la roca, *Revista de Gerona*, a. XIII, 1889, p. 247; Joseph Saderra: *Nuevos datos acerca de sepulturas talladas en las rocas*, id., a. XIII, 1889, plana 285, etc.)

¡A quantes consideracions nos portà la contemplació de Montflorite! ¡Y a quantes no·s presta també l'altre monestir de Montaragón, seguidament visitat!

MONTARAGÓN

Dexant la part meridional de les immediacions d'Osca, passarem a seguir la de Llevant. No·ns moguem de la matexa vertent

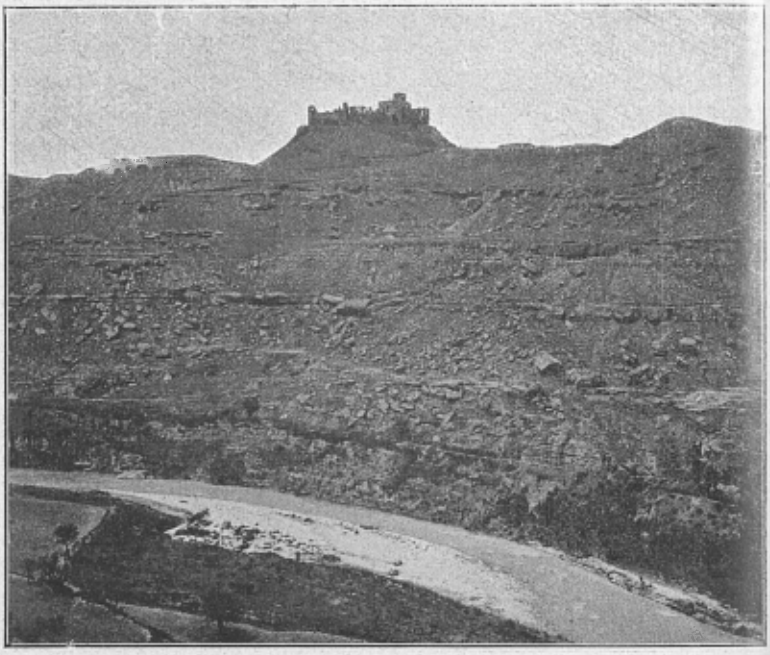

MONTARAGÓN: SILUETA GENERAL DEL MONESTIR Y MONTANYA

septentrional del riu Flumen. A peu, en sols cinch quarts d'hora, podrem anar al cim d'una ben situada montanya, coronada per monumental edifici: es *Montaragón*.

Lo nom del lloch nos porta a recordar lo del guipuzcoà *Mondragón*. Lo calificatiu *dragón* com a sinònim *d'aragón*, del que n'es veritable contracció, no pot menys de recordar-nos al lloch català de *Dragó* o *Tragó* de Noguera, y si·s vol a la mallorquina *Dragonera*.

Mes tal recort no'ns ajuda per ara a trobar significat a la paraula orogràfica.

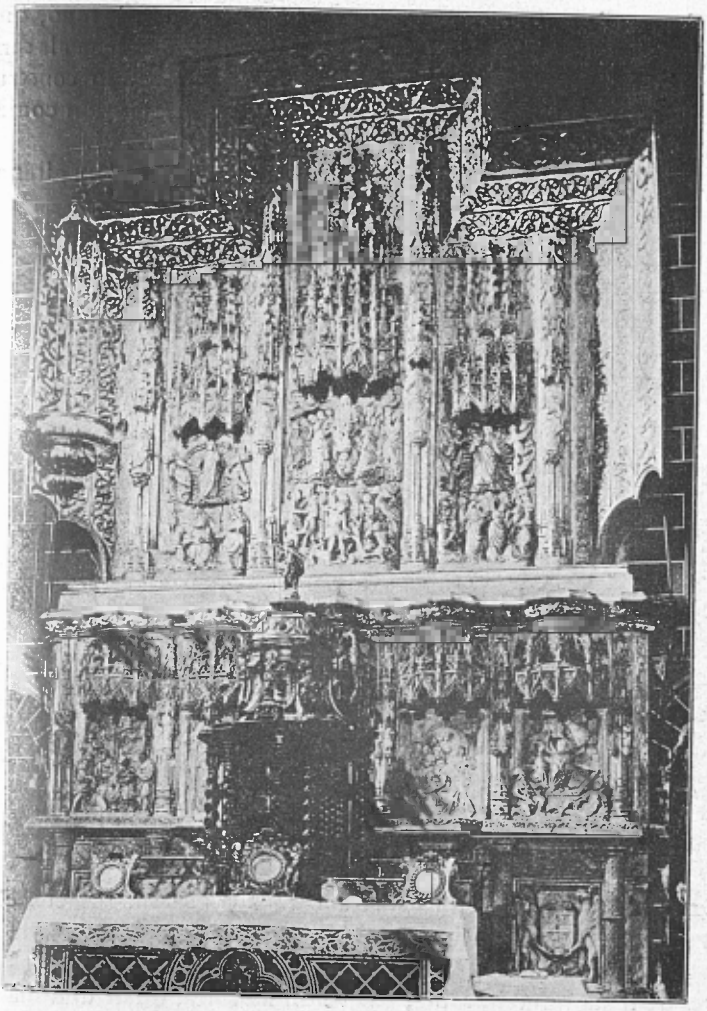

L'ALTAR DE MONTARAGÓN CONSERVAT EN LA CATEDRAL D'OSCA

La interessant silueta del que fou monestir de frares agustinians dalt del Montaragón, evocant recorts de la historia patria catalano-aragonesa, nos conduhirà repetides vegades a la familia dels nostres antichs sobirans, començant per l'infant Berenguer, fill natural de Ramon Berenguer IV, comte de Barcelona. Per ço, en los blasons dels abats de Montaragón, hi veurem sovintejar les barres rojes reyals.

Començà essent una força avançada dels reys d'Aragó, quan devallaren de les montanyes y pretenien guanyar la plana als serrahins. Lo rey Sanxo Ramireç, avençant vers Osca, lo construhí en 1085, no guanyant-se la Ciutat fins al 1096. Desde son començ pertanyé Montaragón a la ordre regular de Sant Agustí.

Abandonada, la iglesia, en l'any 1835, transportat son altar a la

SIÉTAMO: LO CASTELL DEL COMTE D'ARANDA

Catedral d'Osca, ahont per sort encara·s conserva, intacte, en *la parroquieta,* lo magnífich alberch religiós fou mal venut per la derrocadora desamortisació. Son propietari tenia apilotades grans desferres de fusta immellorable, per vèndrela solta, quan una mà criminal y envejosa, una nit hi pegà foch, acabant totalment ab l'edifici. Pro ses parets exteriors cridaràn llarch temps la atenció del turista, trametent-li vells recorts de la tradició patria aragonesa. Puix es indispensable tenir en compte que la historia particular d'aquest monestir està completament lligada ab la general del dit reyalme, y nos sería indispensable omplir no poques quartilles si tractassem de donar-ne un extracte. Lo seu cronista podem conceptuar que es lo P. Ramon de Huesca, que hi passà una bona temporada, arreglant-ne l'arxiu, extractant-ne los documents y des-

tinant-hi més de dos-centes planes de la sua estimada obra[1]. Abans d'ell, una historia particular de dita Reyal Casa, que escrigué lo canonge de la metexa Joan de Segura, y que publicà compendiada sense corretgir-la Aynsa (llibre III de les *Antigüedades de Huesca*), es defectuosíssima, per presentar equivocades quasi totes les dates.

SIÉTAMO

Dexem l'històrich Montaragón, y passant a la marge oposta del riu Flumen hi trobarem la carretera de Osca a Barbastro, una de les principals y més velles arteries del Somontano. De Osca a Barbastro se conceptuava esser una jornada ordinaria segons la féu en 1268 (20 de Novembre) l'infant primogènit Pere quan, en altra segona jornada, passa de Barbastro a Tamarit de Litera[2].

Al seguir-la, sortint d'Osca, la primera població que·s troba es Siétamo. Allí, la carretera voreja un puig y passa fregant les parets d'un vell castell, al ampar del qual se desenrotllà la vila, en passats temps.

Del castell ne resta un gran casal, ab matacans damunt la porta, vell portal d'entrada, gran torra, robusta y ferma, que dóna a la plaça del interior de la vila, y una curiosa y petita torra emmarletada, que defensa un angle exterior de les muralles, en sa part jussana. Per lo peu d'aquesta se pujava a la població. Mitg recoberts per paret, estan los vells finestrals gòtichs, que donaven caràcter a la mansió senyorial en sa part posterior. Pertanyen segurament al segle XIV. Aquest edifici, segons pública veu, fou la casa payral del famós Comte d'Aranda, al que se suposa allí nascut.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI

(Continuarà)

---

1) En lo v. VII, p. 285, publica lo P. Ramon la *Historia de la iglesia y monasterio real de Jesús Nazareno de Montearagón de Canónigos Regulares de San Agustín, con el Catálogo completo de sus Abades.*

2) Joaquim Miret y Sans en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, any XVIII, plana 179.

Tradicions sobre la caiguda del comtat català de Salona

(Acabament)

CONTA l'historiador atenès Chalcocondylas (que escrigué cosa de mig sigle després de la caiguda de Salona, y que per tant tingué ocasió de recullir, encara viventes, de la boca del poble, les relacions d'aquells tràgics fets) que na Helena Cantacuzeno s'enamorà d'un sacerdot grec anomenat Strateo, y que, tal domini exercí sobre d'ella, que fins deixà en ses mans el govern dels seus estats. Degué succeir això, per lo que més abans veurem, quan ja s'acostava l'invasió turca, y la comtesa viuda havia interromput totes les seves relacions ab les cases reials d'Aragó y de Sicilia, que havien deixat de dominar a Grecia.

L'aimant Strateo abusà del prestigi que havia aconseguit en el cor de la comtesa viuda, fins al punt de fer-se tirà odiat dels seus súbdits per les seves crueltats. An els uns arrancava la vida, an els altres els cabals; y, com si no fossin bastants aquells excessos, atreia ab arts demoníaques les donzelles salonites pera deshonrar-les, en aquella terra clàssica de lo sobrenatural, ont sembla que no s'havia esborrat del tot la memoria dels misteris de la veïna Delfos. Si hem de creure altre testimoni històric molt posterior, una de les donzelles en les quals posà·ls seus impúdics desitjos fou la neboda den Serafeim, bisbe o *dèspota* de Salona, com així també s'anomenaven els prelats grecs. Ofès aquest en lo més viu de la seva dignitat, alçà·l poble contra l'ignoble tirà, al mateix temps que cridava·l temut Bayacet, oferint-li aquelles terres de les vessants y planures del Parnàs (vid. gravat n.º 2), tant riques y tant regalades pera·l seu favorit plaer de la cacera, que ja havien excitat la curiositat del nostre Joan I, no menys aficionat que·l sobirà turc an aquell divertit deport. Chalcocondylas no·ns revela·l nom d'aquest nou D. Opas, però confirma·l fet de la corrupció y el d'una deslleialtat eclesiàstica que sagellaren la sort tràgica de Salona.

Bayacet no·s féu esperar; y, el mateix cronista a que·ns referim, diu que·l tirà·s tancà dintre·l castell (vid. gravat n.º 3), matant abans la neboda del bisbe grec. El soldà s'apoderà de la vila y del castell després, fent presoneres la comtesa vella y la filla del darrer senyor de Salona, entregant aquella als seus soldats y reservant-se pera ell l'hermosíssima donzella. Documents històrics recentment descoberts a Italia han corroborat aquests últims fets. Una carta den

Rayner Acciajuoli, ja senyor d'Atenes, d'ont sis anys abans havia expulsat els catalans, comunicava al seu germà Donat, ab data de 20 de Febrer de 1394, que «lo gran Turcho e venuto a Salonichi, *e a presso per moglie la figlia della dona della Sola*, et apresso *a preso tuto lo suo paese*, e sperasi lui venira piu inanzi». (Gregorovius-Lambros, II, 652, *Corrispondenza Acciajuoli.)* Ja sabem lo que vol

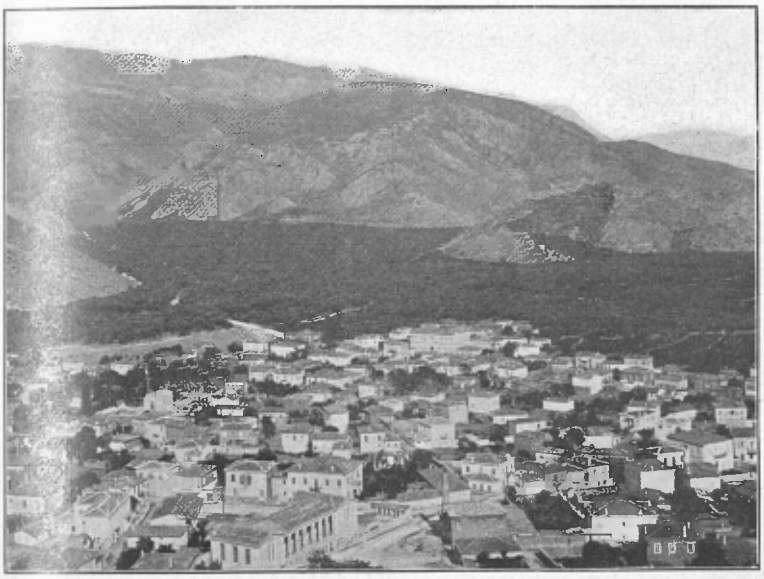

N.° 2. — VISTA PARCIAL D'AMFISSA (SALONA) Y CARRETERA DEL PARNÁS

dir, tractant-se d'un soldà, la frase de que havia pres per muller aquella infortunada donzella. Bayacet va enviar-la al seu harem d'Andrinòpol, mentres entregava 'l govern de la terra conquistada a Murad Bey, un de sos lloctinents. Molt poc durà 'l cautiveri y la deshonra de la gentil María. Quan el viatger Martoni passà, en 1395, per Vitrinitza, petit port del comtat de Salona, tant freqüentat, durant la nostra dominació, pels vaixells catalans, oí contar, an els naturals del país, que la comtesa, pera fugir de les violencies del dèspota de la Morca (curiosa manera de disfreçar la perfidia de l'impúdic sacerdot grec), entregà sa filla al gran turc, y que aquest, poc després, l'havia feta matar per semblar-li que no era digna del seu amor. (*Revue de l'Orient latin*, 1895, III, p. 660.)

El curiós Martoni, primer viatger europeu que deixà escrites les impressions d'un viatge a Grecia, es també ·l primer testimoni històric del tràgic desenllaç del drama d'amor d'una princesa de sang catalana, que començà ab les il·lusions d'un matrimoni ab en Bernaduc de Rocaberti, y acabà ab l'obscura mort d'un harem imperial. Tal fou la sort de la gentil María, cobejada per nobles catalans,

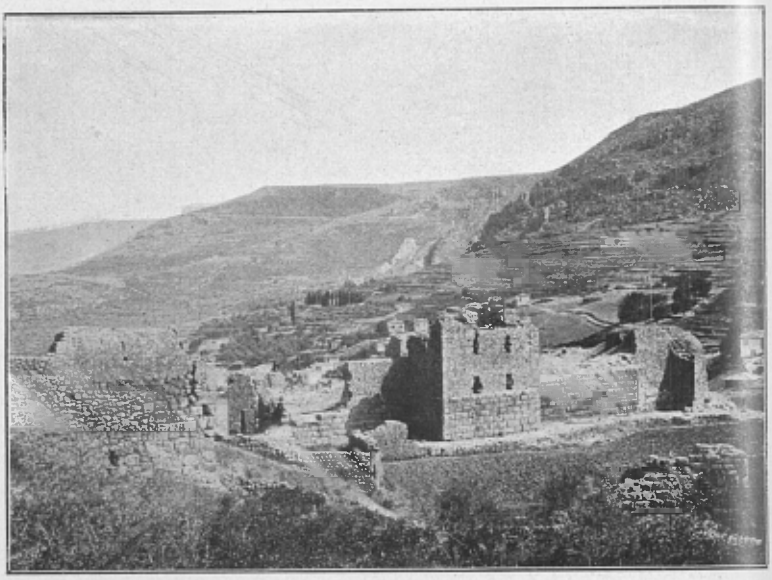

N.° 3. — DETALL DE L'INTERIOR DEL CASTELL D'AMFISSA (SALONA)

servis y italians, y que, ab tot y esser descendent d'un trono imperial y del gloriós casal d'Aragó, no meresqué ni tant sols esser concubina de l'orgullós Bayacet.

Aquests espantosos episodis que acompanyaren la caiguda del darrer domini català de Grecia, tant a propòsit pera inspirar l'imaginació d'un poeta dramàtic, impressionaren vivament el poble salonita, y ben aviat la tradició popular, en diverses formes, els comentà y desfigurà, acumulant tots els seus horrors sobre la figura del darrer comte, en Lluís Frederic d'Aragó, que afortunadament no arribà a temps de presenciar-los. L'odi al dominador català féu desaparèixer el record del criminal sacerdot grec, y en lloc seu se substituí el del comte Lluís Frederic, convertit en un tirà robador de tresors, de vides y d'honres, que morí a mans del poble oprimit,

assedegat de llibertat y de venjança. Tal se·ns presenta ja, en el segle XVII, en una ignorada crònica grega d'aquell temps, que l'historiador grec Sathas trobà, en 1864, entre les ruïnes del monastir de Salvador del Galaxidi, poble de braus mariners d'aquell antic comtat mig-eval, habitat llavors com ara per descendents de la més pura niçaga helènica. La tradició ha alterat per complet, en dita crònica, els fets històrics, depurant-los de tot quan pogués ofendre o deprimir el sentiment nacional, y en aquest estat han arribat, gairebé sense modificació, fins als nostres dies.

Segons l'esmentada crónica, «un senyor franc — aixís se designaven a Grecia tots els europeus — anomenat Κόντος — això es, el comte de Salona — home malvat, lladre y pervers, que atormentava y robava·ls salonites pera arrancar d'ells diners, va voler endur-sen an el seu palau la neboda del dèspota de Salona, en Serafeim, pera apoderar-se també de ses riqueses. El prelat revoltà·l poble contra·l tirà, y cridà·ls turcs, dient que preferia esser esclau d'aquests que dels francs. El comte·s tancà en el seu castell, y matà, ple de coratge, la neboda del dèspota grec. La traició obrí an els turcs les portes del castell ont s'havia refugiat el senyor franc. Un salonita li llevà·l cap y el presentà al soldà, que·l trepitjà ab despreci, remerciant al matador. Tots els francs foren fets esclaus, la muller del comte fou entregada als soldats, y la filla, de singular bellesa, se la reservà·l soldà.»

Els moderns habitants de Salona conten encara avui aquells horribles fets, si fa o no fa, quasi de la mateixa manera que l'obscur cronista de Galaxidi tres segles enrera. He tingut ocasió de comprovar-ho, durant la meva curta estada a Amfissa, en l'estiu de 1909, per boca del Sr. Alexandre Sturnaras, metge d'aquella vila, que se sab pel cap dels dits l'historia de la seva hermosa ciutat nadiva, de la que ve a esser el *genius loci*. Ell recorda perfectament el castell abans de sa destrucció en el terratrèmol de 1870, y·n parla ab recança y entusiasme. En la seva infancia, segons me digué, recullí dels llavis d'un vell de Salona la relació de la mort d'una *basilopula*, es a dir, d'una jove princesa, que no podia esser altra, per l'alt titol que ha conservat, que la gentil María Frederic, però que en l'imaginació del poble s'ha confós ab la neboda del bisbe grec, la qual ha jugat el paper de víctima ignocent d'una odiada tiranía forastera.

Vet-aquí les diferents tradicions que quedaren gravades en la meva memoria, y que vaig recullir curosament de la pintoresca y animada relació del metge salonita. En el fons persisteix sempre

intacta la narració popular dels fets, tal com corria ja en la XVII' centuria. Creiem necessaries aquestes repeticions, pera seguir punt per punt el fil mai trencat de la tradició.

Un Κόντος (comte) s'enamorà de la neboda del dèspota grec, o, segons altres, la féu seva, sols pera apoderar-se dels seus tresors, perquè·s deia que·l seu oncle·n posseïa molts. Desenganyat després,

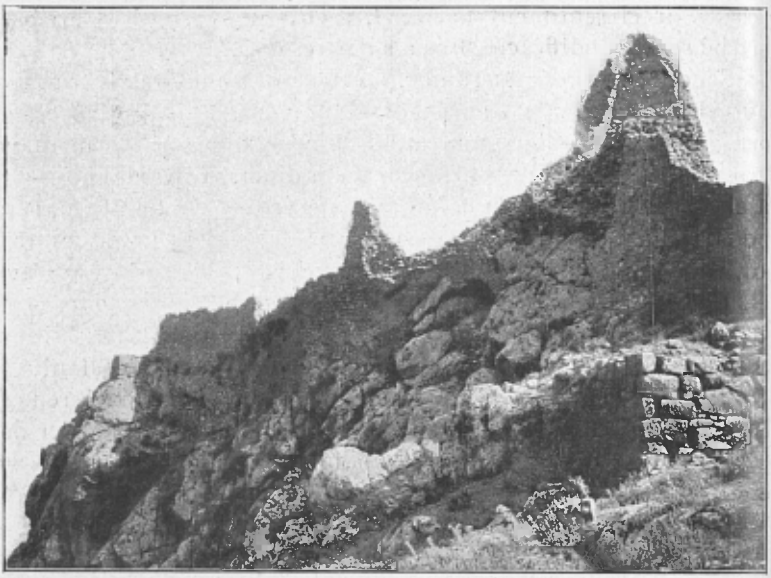

N.° 4. — SALT DE LA «BASILOPULA»: CASTELL D'AMFISSA (SALONA)

en son despit, l'estimbà desde·l cim del cingle més esgarrifós del castell, per la banda d'Orient, el qual per això es encara anomenat per alguns *el salt de la «basilopula»* (vid. gravat n.° 4). Com se pot observar, sempre a pesar del poble, darrera d'una víctima vulgar, s'hi transparenta·l confús record d'una princesa desconeguda.

Conta altra tradició que la princesa·s llençà ella mateixa cingle avall al tenir noves de l'arribada dels turcs, y que a l'endret ont les roques quedaren tenyides de la seva sang brotaren dos magraners florits selvatges, que encara·s veuen avui en dia. El Sr. Sturnaras, ab encisadora ingenuitat, me rectificà aquesta tradició, dient-me que ell creia que aquells arbres assenyalaven la sang vessada no per la princesa, sinó per la neboda del prelat, robada y estimbada pel comte de Salona.

Com en la crònica den Galaxidi, es també viva avui la tradició de que la comtesa mare fou entregada a la lascivia dels soldats de Bayacet, que se l'emportaren a un poblet prop de Salona, per l'endret del mont Elatos.

Per últim, una altra tradició refereix la venjança que·ls salonites prengueren del Κόντος. Un habitant de la vila·s fingí una dòna prenyada; y, una volta introduït en el castell, matà·l comte català, y l'estimbà també per l'espadada roca, fent-lo sufrir la mateixa sort de la seva víctima. Un dels records més interessants del meu viatge a Grecia, es sens dubte la vehement narració d'aquests fets de boca del metge salonita, entre les nobles ruïnes del castell de Salona, que jugà un paper tant important en l'historia dels catalans de Grecia.

Aprofitant els fets contats per l'anònim cronista de Galaxidi, y qui sab si estimulat també per aquestes poètiques tradicions, que pogué recullir en son poble nadiu, l'eminent historiador grec contemporani, Spiridion P. Lambros, actual professor de l'Universitat d'Atenes y descendent d'una familia d'Amfissa, escrigué en 1870 un drama grec titulat *El darrer comte de Salona*, el protagonista del qual es així mateix, ab greu anacronisme històric, en Lluís Frederic d'Aragó. Es veritat que·l Sr. Lambros no podia saber aleshores que aquest magnat morí en 1382, dotze anys abans de la caiguda de Salona, perquè això ho han revelat més tard els documents que vaig tenir la fortuna de trobar en l'Arxiu de la Corona d'Aragó.

El drama del Sr. Lambros està basat igualment en els suposats amors del comte català ab la neboda del bisbe Serafeim; més, pera donar-li un caràcter més patriòtic y més en armonía ab els sentiments de la renaixenta Grecia, no són els turcs els que deslliuren Amfissa del domini dels catalans, sinó·ls mateixos salonites, duts a la rebel·lió y al combat per llur prelat al tenir esment de la mort de la seva neboda. Els revoltats grecs de la vila y dels pobles veïns posen setge a l'inexpugnable fortalesa; en Lluís Frederic es mort pel mateix aimant de la seva víctima; y en Serafeim desplega la bandera de Bisanci en lo més alt de les muralles.

«— Com lliures quedem avui dels catalans, — exclama — tant-de-bo un dia, plens de goig, poguem celebrar tots plegats la festa de l'independencia de tot el poble grec.»

El drama de Lambros corona ab una apoteosi històrica l'enfilall de curioses tradicions, escrites o orals, sobre la perdua de Salona pels catalans, que no s'es estroncat mai, desde·l XVè segle fins als nostres dies, y que rodegen encara de més encís y misteri les

ruïnes del magnífic castell ont per espai de prop d'una centuria ressonà la nostra parla arrogant, y arrelà un rebrot del casal del nostres reis.

A. RUBIÓ Y LLUCH

Barcelona, 4 Març 1910.

TASCA PROFITOSA

FA ja algun temps que·l pulcre escriptor y intrèpit excursionista en Henry Spont, en un article publicat a *La Dépêche* sobre *Cosas de España,* després de descriure pintorescament deplorables costums d'aquest país, acabava dient: «Sempre al cap del progrés, la Catalunya s'ha emprès la noble idea de transformar la mentalitat dels seus habitants. Ella hi arribarà mercès als generosos esforços del «Centre Excursionista de Catalunya». Aquesta floreixent societat no·s contenta ni·s limita a banquetejar y discutir. Ella publica llibres, confecciona mapes, organitza excursions col·lectives, marca camins, edifica refugis».

Heus-aquí, en aquesta frase, la condensació de tota l'obra propria y característica de l'excursionisme que no devem ni podem oblidar de cap de les maneres. El nostre CENTRE l'ha complerta aquesta obra, portant a cap una tasca altament profitosa y lloable, digna d'aplaudiment y d'encoratjadora cooperació per part de tots aquells que·s preocupen de les coses de nostra terra. Digui-ho, si no, la nostra historia; el camí recorregut en els trenta-quatre anys de nostra existencia, fent una vida modesta primer, y seguint després ab tota embranzida pel camí marcat pels nostres capdavanters. Digui-ho, si no, l'interminable llista d'excursions realitzades per tots els endrets de nostra patria, les planes de les nostres publicacions, les guies dels senyors Osona, Torras y Soler, els refugis d'Ull de Ter y de La Castanya, y la nostra influencia y la nostra intervenció en tots els actes y projectes encaminats realment a transformar la mentalitat y els sentiments del nostre poble.

Però, ab tot, cal confessar que som sols al començ de la jornada, al menys en lo que·s refereix a la part externa, pública, vistosa, de la nostra actuació col lectiva.

Deixem de banda l'aspecte més enlairat y científic de l'excursionisme català en les seves naturals relacions ab totes les branques del saber humà, y limitem-nos a l'obra més concreta, exclusiva y

característica del mateix compresa en aquelles paraules de l'Henry Spont, y ens trobarem ab lo molt que hi ha que fer encara; ab la tasca que tenim al nostre enfront, que·ns apar ab tota grandiositat y plena de dificultats, però que, ab constancia y decisió, podrem assolir-la com assoleix l'excursionista ·l cim de les montanyes alteroses que a primera vista li semblen inaccessibles.

Si sortim de nostres ciutats pera fer alguna excursió per la terra plana, ens trobarem encara, en molts llocs, ab mal cuidades carreteres, si hi són; ab manca de ponts en les mateixes, y ab mil deficiencies y contrarietats en lo que·s refereix a hospedatges y serveis públics. Si anem cap a montanya, veurem a la mateixa despullada de ses hermoses arbredes y boscuries; la trobarem sens camins ni guies que·ns acompanyin, sens hostals ni refugis que·ns aculiin, sens un recó en que la mà de l'home·ns recordi o·ns demostri l'afecte que sent per ella. Per tot ens trobarem encara ab belleses monumentals que s'enrunen y·s desfiguren, ab belleses naturals que·s prostitueixen y·s fan desaparèixer més o menys inconscientment. Y, si abans de sortir de casa·ns volem enterar de lo que anem a veure, ens trobarem ab moltes comarques y troços de nostra terra sens mapa que consultar, sens guia a que recórrer, sens inventari de sos monuments y belleses, tal com si·s tractés d'una terra desconeguda o llunyadana.

Davant dita realitat veiem lo que hem fet y veurem lo que·ns manca fer, que no es poc ni molt fàcil. Les empreses y les iniciatives individuals molt valen y molt són d'estimar; però no són suficients pera empreses tant grans com les que ha de portar a cap l'excursionisme català. Per això·s necessita l'obra col·lectiva, la cooperació de tots y de cada un. Les nostres montanyes ens presenten llurs descarnades ossamentes y llurs deshabitades afraus; les nostres biblioteques els molts buids a omplenar. Es precís atendre an aquestes necessitats; donar compliment an aquestes aspiracions y desitjos.

An aquesta obra hi cab tothom y hi ha feina pera tots: els uns a estudiar, els altres a recullir y ordenar els datos adquirits, els altres a executar; tothom pot contribuir a portar a terme aquesta tasca profitosa. Cal sols ordenar-la, traçar un plan y seguir-lo a mesura de nostres forces. Cal ademés vinguin a ajudar-nos molts que avui estan allunyats de nosaltres: un miler de socis són un nombre ben reduit pera formar una associació que hagi de portar a cap grans empreses; cal fer sentir la nostra veu y els nostres propòsits; cal fer que tothom ens ajudi; y aixís portarem a cap la nostra

obra de cultura y germanor, publicant llibres, confeccionant mapes, organitzant grans excursions col·lectives, marcant camins, edificant refugis; fent, en una paraula, que siga completament y ampliament certa aquella afirmació que nostre amic Spont feia al parlar de la nostra esperançadora y coratjosa entitat.— V. D. L.

BIBLIOGRAFÍA

CÉSAR AUGUST TORRAS: **Pirineu Català**, vol. VI, comarca d'Olot.—Guia itineraria de la regió, ab 118 fotogravats y un mapa.

Esmeradament imprès per la tipografía de «L'Avenç», el nostre president, l'infadigable y erudit excursionista a qui tant dèu la nostra terra, ha publicat altra de ses cobejades guies, que tant vénen contribuint a divulgar les belleses naturals del nostre terrer y a arrelar l'amor vers nostra patria. En un elegant y vistós volum de més de 280 pàgines, va desgranant un gran aplec de més d'un centenar d'itineraris, encloent així totes les excursions que poden realitzar-se per aquella comarca sotspirenenca, les quals planes valls y altes serralades tant bé·ns descriu el Sr. Torras en la seva introducció a dita obra, tot enumerant y posant de relleu les belleses naturals que enclou en sos encinglerats penyalars, fresques valls y delitoses arbredes, y els monuments arquitectònics més notables que en ella·s troben com a record y perpetuança de passades èpoques. Tot això ab aquell llenguatge pulcre y concís estil a que ja·ns té acostumats el Sr. Torras, y que fan d'ell un expert coneixedor de nostra llengua, la qual maneja ab tota cura y distinció.

Aquesta obra, com les anteriors del propri Sr. Torras, està rublerta de datos y notes referents a tots els llocs y monuments de la comarca, constituint així una veritable monografía de la mateixa, molt útil y fins necessaria pera tots els que pretenguin conèixer aquell troç de terra catalana. Al propri temps, l'anar acompanyada de gran profusió de gravats, la converteixen en un àlbum pintoresc y monumental de la comarca olotina, en un resum gràfic que avalora encara més el contingut d'aquesta nova y notable publicació, que ve a enriquir la biblioteca excursionística de nostra terra.

Com hem indicat, acompanya a dita obra un mapa de la comarca d'Olot a l'escala de 1 per 100,000, confeccionat y compost per nostre consoci D. Juli Vintró, ab tota exactitut y ben curosament.

Una volta més felicitem y remerciem al Sr. Torras per l'obra empresa, que tant brillantment ve realitzant ab aplaudiment de tots els excursionistes y aimants de nostra terra, els quals no dubtem estan ja esperant ab tota impaciencia els nous volums promesos pel nostre benvolgut amic y distingit company.

Montserrat. — Itinerari de la montanya, ab varis gravats y mapes y un conjunt de 144 planes, publicat per la *Revista Montserratina*.

Formant un vistós llibret acaba de publicar el reverent pare Marcet, de Montserrat, una guia d'aquella interessant montanya, força interessant y molt útil pera 'ls que, no coneixent-la, vulguin visitar-la aprofitant el temps. Precedeix aquesta obreta un ben escrit *Preàmbul històric* referent als origens y vicissituts d'aquell renomenat monastir; y tot seguit se van desenrotllant els 35 itineraris en que divideix les excursions a les fonts, ermites y pics de la tradicional montanya. En cada un d'ells descriu minuciosament els camins, distancies, altituts y llocs visitats, ab gran munió d'interessants datos referents als mateixos; y en el darrer posa l'excursió a totes les ermites en un sol dia per medi d'un ben combinat y atractívol itinerari. Conté ademés una Taula alfabètica de tots els noms de la montanya de Montserrat, citats en la mateixa. Es en conjunt una obreta sens cap pretenció, però de gran utilitat, que no deixem de recomanar a nostres llegidors.

AGUSTÍ M.ª GIBERT: **Tarragona prehistòrica y protohistòrica.** — Barcelona, Imp. «L'Avenç», 1909.

En un conjunt de més de 250 pàgines, curosament escrites y molt ben presentades, el distingit historiaire tarragoní 'ns presenta 'l passat de sa ciutat nadiua, en els temps primitius, ajudant a descórrer els vels que envolcallen les infanteses de la nostra terra. Comença 'l Sr. Gibert per sentar la formació y constitució geològica de la comarca del Camp de Tarragona, y els principals caràcters de les races prehistòriques, pera passar després a estudiar els monuments megalítics de la nostra Catalunya, presentant una nota del nombre y distribució geogràfica dels diferents dolmens, menhirs, cròmlecs y cists, que existeixen escampats per les diferents comarques de nostra terra, per ell coneguts. Y, després de dedicar unes quantes planes a l'escriptura y parla primitives, entra a parlar dels temps protohistòrics, de la Tarragona ciclòpica, de les arts y industries orientals y ibèriques, y de la civilització cosetana, ab qual estudi termena la seva obra. Avui, que sembla rependre-s l'afició als estudis prehistòrics, es molt d'agrair el que 's publiquin obres com les del Sr. Gibert, en les que 's fa això ab tota cura y seriositat, ab evident y real erudició, y en una forma castiça y agradable, que fa encar més atraients aquesta mena de publicacions.

A més de les obres anteriors, hem rebut, durant aquest primer quatrimestre de l'any corrent, varies altres publicacions, entre les que recordem les següents: *Les Roussillonnais à la conquête de Mallorca et de Eyvissa*, per Jules Delpont; *Las minas de Termes*, pel comte de Romanones; *El alto Jalón*, pel marquès de Cerralbo; *Die Lage in Spanien der Katalanischi Block Neve Parteibildung*, pel Dr. E. Vogel; *Le Comte Henry Russell*, per L. Le-Bondidier; etc., etc.

REVISTES

Dins d'aquest any hem anat rebent totes les revistes ab les que té establert cambi 'l nostre BUTLLETÍ. Heus-aquí la llista de les mateixes, excepció feta de varis periòdics y altres publicacions que igualment venim rebent:

Butlleti del C. E. de la Comarca de Bages, Manresa; *Butlleti del Centre Excursionista*, Lleida; *Revista Montserratina*, Montserrat; *Butlleti del Diccionari de la Llengua Catalana*, Palma de Mallorca; *Butlleti de la Societat Arqueològica Luliana*, Palma de Mallorca; *Revista de Menorca*, Mahó; *Boletín de Historia y Geografía del Bajo Aragón*, Tortosa; *Revista de la Asociación Artístico-Arqueològica*, Barcelona; *Butlleti de la Institució Catalana d'Historia Natural*, Barcelona; *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, Barcelona; *Memorias de la Real Academia de Ciencias*, Barcelona; *Estudis Universitaris Catalans*, Barcelona; *Revista Musical Catalana*, Barcelona; *Anuario de la Asociación de Arquitectos de Cataluña*, Barcelona; *Hojas Selectas*, Barcelona; *La Fotografía Práctica*, Barcelona; *Boletín Oficial de la U. V. E.*, Barcelona; *El Viajero*, Barcelona; *La Ilustració Catalana*, Barcelona; *Barcelona*, Barcelona; *El Trabajo Nacional*, Barcelona; *Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones*, Valladolid; *Boletín de la Sociedad Española de Excursiones*, Madrid; *Boletín de la Real Academia de la Historia*, Madrid; *Boletín de la Real Sociedad Geográfica*, Madrid; *Revista de Geografía Comercial y Mercantil*, Madrid; *Boletín de la Institución libre de Enseñanza*, Madrid; *Cultura Española*, Madrid; *Anales de la Facultad de Ciencias*, Zaragoza; *Revista Aragonesa*, Zaragoza; *Revista de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales*, Zaragoza; *Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos*, Orense; *O Instituto*, Coimbra; *Revue Catalane*, Perpinyà; *Bulletin de la Section du Canigou*, Perpinyà; *Bulletin Pyrénéen*, Pau; *Bulletin de la Section du Sud Ouest*, Bordeus; *Bulletin Hispanique*, Bordeus; *Bulletin de la Société Ramond*, Bagnères de Bigorre; *La Montagne*, París; *Spelunca*, París; *Bulletin des Excursionistes*, Marsella; *Bulletin de la Section des Alpes Maritimes*, Nice; *Bulletin des Langues Romaines*, Montpeller; *Bulletin de la Société Languedocienne de Geographie*, Montpeller; *Bulletin de la Société Archéologique du Midi*, Tolosa; *Bulletin Archéologique et Historique*, Montauban; *Bulletin de la Société d'Études Scientifiques*, Angers; *Alpine Journal*, Londres; *Földrajzi Közlemények*, Budapest; *Jahrbuch des Ungarischen Karpaten-Vereines*, Igló; *Mitteilungen des D. und O. Alpenvereins*, Viena; *Bulletin du Club Alpin de Crimée*, Odessa; *Swenska Turist Föreningens*, Stockolm; *Imer*, Stockolm; *Bulletin de la Société Neuchateloise de Géographie*, Neuchatel; *Bulletin de la Société Royale Belge de Géographie*, Brusseles; *Bulletin de Dialectologie Romane*, Brusseles; *Touring Club Italiano*, Milan; *L'Excursionista*, Turin; *Sicula*, Palerm; *Alpi Giulie*, Trieste; *Bolletino Degli Alpinisti Tridentini*, Trieste; *La Paganella*, Trieste; *Japanesse Alpine Journal*, Yokohama; *Revista de la Sociedad Científica Antonio Alzate*, Mèxic.

NOTES

Necrològica. — El dia 19 del prop-passat Abril va morir en aquesta ciutat el nostre estimat company reverent doctor mossèn Norbert Font y Sagué, que tant s'havia distingit dins les tasques de l'excursionisme català y dins del general moviment de cultura de la nostra terra. La seva mort, ocorreguda als trenta-sis anys d'edat, en plena joventut y quan tothom tant esperava de la seva activitat y reconeguts coneixements, ha causat pregon sentiment en tot Catalunya, que per tota ella era prou conegut y estimat. Mossèn Font y Sagué era doctor en Ciencies naturals, catedràctic dels «Estudis Universitaris Catalans», vocal de la «Junta Autònoma Municipal de Ciencies Naturals» de nostra capital, individu de gran nombre de corporacions científiques y culturals de nostra terra y de l'extranger, y autor de varies obres y nombroses publicacions referents a literatura, historia, arqueología, excursionisme y geología, molt estimades y conegudes pels seus compatricis. Tenia ademés especials aficions y aptituts pera les belles arts y les lletres, havent conreuat ab èxit el dibuix y la poesía. En altre lloc d'aquest número publiquem el seu retrat, que acompanyem de quatre sentides ratlles, tot esperant el dia en que honrarem la memoria de mossèn Font com ell se mereixia.

L'acte de l'enterrament, que tingué lloc al següent dia de la seva mort, va convertir-se en una vera manifestació de dol, assistint-hi una nombrosa concorrencia, representacions de moltes entitats y associacions, y les personalitats més conegudes dins del nostre món intel·lectual, remarcant així les generals simpaties y estimació en que's tenia a mossèn Font y Sagué. L'Ajuntament de nostra capital, gran nombre de corporacions científiques y la premsa de tots colors de nostra terra, han dedicat sentides paraules en recordança del nostre company perdut. A totes aquestes manifestacions de condol hi afegim la nostra, ben coral y intensament sentida.

Congrés de la Federació Internacional de Societats Pirenèistes. — Del 19 al 21 del passat mes de Març va celebrar-se a Bordeus aquest nou Congrés Pirenèista, an el que no va poder concórrer a darrera hora cap comissió del nostre CENTRE EXCURSIONISTA, per les raons que ja vam apuntar en el darrer número d'aquest mateix BUTLLETÍ. Ab tot, la nostra entitat hi va esser deguda y dignament representada en la persona del nostre actiu y estimat consoci·l comte de Saint-Saud, president de la «Comissió Internacional Pirenenca de Toponimia y Topografía», que prengué part activa y valuosa en l'organització y reunions d'aquest Congrés. De les vint-y-cinc societats afillades a la Federació, vint-y-quatre hi estaven representades per divuit delegats, molts d'ells individus de les Juntes Directives de les mateixes. Aquest Congrés coincidí ab les festes organitzades per la Secció del Sud-Oest (Bordeus) del «Club Alpí Francès», que commemorava

la seva fundació. El dia 29 hi hagué una solemne sessió y conferencia ab projeccions, per l'abbé Gaurier, sobre *Els Pireneus d'Aragó*. El 20 se celebrà la sessió del Congrés, acordant-se, entre altres extrems, la creació de Comissions d'Estudis glaciars, de Bibliografía y de Sports d'hivern; introduint-se ademés lleugeres modificacions en els estatuts. Al vespre hi va haver banquet ab més de seixanta comensals, regnant en dit acte la més coral germanor entre tots els concorrents vinguts de diferents comarques y regions. El 21 va visitar-se la població de Bordeus, havent-hi recepció oficial per part de la seva corporació municipal. Al vespre, els senyors delegats, van assistir al Gran Teatre, responent a l'atenta invitació del senyor alcalde. També 's visità durant dit dia l'important Exposició de Fotografíes Pirenenques organitzada per la Secció del Sud-Oest, a la qual han concorregut més de quaranta expositors, ab més de 800 proves, de les provincies basques, de Catalunya, dels Baixos Pireneus y dels Pireneus Orientals. En conjunt aquest Congrés va veure-s força animat. El prop-vinent se celebrarà, a primers de Setembre, a la bonica y riallera vila d'Eaux-Bonnes.

Quique suum... — El simpàtic portaveu del «C. A. F.» no ha volgut rectificar plena y complidament el solt que publicà temps enrera referent a l'Observatori Meteorològic de Viella, tal com era degut y nosaltres demanavem. En el seu número darrerament rebut publica altre solt com a complement — diu ell — del publicat en Novembre darrer, el que no'ns satisfà prou, per lo que en el número vinent li replicarem posant les coses al seu degut lloc, ja que avui no tenim espai pera fer-ho. Serveixin sols les precedents ratlles d'avís de rebut del solt que indirectament ens dedica nostre apreciat confrare *La Montagne*, que apareix firmat per Mr. Marcel Parant, incansable escriptor excursionista, molt benvolgut entre nosaltres.

L'espectre de Brocken al Canigó. — Segons ens conta M. O. Mengel, en un ben escrit y pintoresc treball publicat al *Bulletin de la Section du Canigou*, novament en els nostres Pireneus s'ha pogut observar l'espectacle del mirallatge, sempre sorprenent, admirat alguna que altra volta en els països del Mitgdia, y que tant popular fou en les llegendes germàniques y del Nord, y d'una manera principal en les montanyes de l'Harz, coronades pel cim del Brocken, ont moltes vegades s'ha pogut observar dit curiós fenomen òptic. Aquesta volta 'ls nostres companys l'observaren, desde 'l peu de la Torra de la Massana, el dia 19 del darrer Desembre, ben prop del mitgdia. En el nombre vinent pensem reproduir dit treball, traduït a nostra llengua.

Noves guies. — Tot just acaba de publicar-se la nova guia de la comarca d'Olot, del Sr. Torras, que ja se n'anuncíen d'altres. A més de la corresponent a la comarca del Cardener, del propri Sr. Torras, tenim noticies d'estar properes a aparèixer una guia de totes les serres de l'alt Pla de Barcelona compreses entre 'l Llobregat y el Besós; altra referent al

Montseny, de la que tenim molt bones noticies y que es molt esperada; y altra referent a excursions a realitzar en un dia desde nostra capital, la que no dubtem tindrà igualment una bona acullida per la seva pràctica utilitat pera·l petit excursionista y pera·l que vulgui conèixer les encontrades y comarques veïnes a nostra estimada Barcelona. Molt ens plau el poder donar aquestes noves que revelen les lloables aficions y empreses de benvolguts companys nostres, ja que consocis nostres són o seran els autors de dites anunciades publicacions.

Excursió interessant. — Ho serà de debò la que la Junta Directiva del nostre CENTRE ha organitzada per les vinentes festes de Pasqüa vers les altes valls del riu Llobregat y durant les que·s visitaran les mines de Fígols y la grandiosa fàbrica de ciments del Clot del Moro. La companyía del ferrocarril de Berga, el Sr. Olano, proprietari de dites mines, y els que ho són de la fàbrica esmentada, han promès donar tota mena de facilitats y fer lo possible pera que·ls excursionistes puguin visitar ab deteniment y profit aquells interessants llocs, fent-los agradosa l'estada en aquella hermosa comarca, les quals belleses naturals són per tothom reconegudes. Ens consta són ja en gran nombre·ls socis inscrits que prometen assistir-hi col·lectivament ab llurs respectives families, convertint aixís aquesta interessant sortida en una de les excursions més concorregudes que hagi pogut organitzar la nostra entitat. En el vinent número·n donarem compte.

Pels mateixos dies hi han també altres excursions anunciades per la Plana de Vic, Guilleríes y serres de Collsacabra, que igualment prometen veure-s molt concorregudes.

CRÒNICA DEL CENTRE

ABRIL DE 1910

SESSIONS Y CONFERENCIES

LA COMARCA D'OLOT. — El dia primer d'aquest mes, el nostre president, D. César A. Torras, va donar una interessant conferencia sobre aquest tema, com a primicies de la seva nova guia, que acabava de publicar, referent a dita pintoresca comarca. Descrigué, en aquesta conferencia, els límits naturals, el monuments y les belleses més notables d'aquella regió, y alguns dels interessants itineraris d'excursions a realitzar per les seves encontrades; presentant al propri temps una vistosa col·lecció de clixés fotogràfics, per ell mateix obtinguts en les nombroses excursions que hi porta realitzades.

IMPRESSIONS D'UN VIATGE A GRECIA. — En les sessions dels dies 8 y 15, nostre consoci D. Ramon d'Alòs y de Dou, va donar les seves anunciades

conferencies, ressenyant les impressions rebudes durant el viatge d'investigació històrica que féu a Grecia en la companyía del Dr. Rubió y Lluch, altre estimat y distingit company. El senyor d'Alòs anà exposant y descrivint l'itinerari recorregut, fent remarcar l'importancia dels diferents llocs y monuments visitats, y fent sobre d'ells atinades consideracions crítiques, detenint-se principalment a Atenes y a la seva acròpolis, a Tebes y a Neopatria, donant una idea acabada d'aquell país per nosaltres tant interessant baix molts conceptes. Acompanyà la conferencia una abundosa col·lecció de projeccions fotogràfiques.

UNA EXCURSIÓ A NORUEGA Y AL SPITZBERG. — Nostre bon amic y company D. Lluís Llagostera va donar-nos, durant les sessions hagudes en els dies 22 y 29 d'aquest mes, les seves impressions del viatge que l'estiu passat va fer al país del sol de la mitja nit en companyía del nostre benvolgut consoci D. Rosend Serra y Pagès. Ab estil brillant y agradosa conversa va anar ressenyant, el Sr. Llagostera, tot el país recorregut y les impressions que d'ell va rebre. Exposà l'avui relativa facilitat de fer aquestes excursions ab tota comoditat, y anà desgranant un seguit d'atinades y justes observacions que li sugerien els llocs visitats y les incidencies d'un viatge d'aquesta naturalesa. De tot el trajecte recorregut y dels llocs visitats, desde Hamburg y Odda fins al cap Nord y arxipelag del Spitzberg, ab ses visions y belleses, ne féu una completa y acabada descripció, a lo que contribuí la presentació de nombroses y magnífiques fotografies que anà projectant en el transcurs de les seves interessants conferencies.

SECCIÓ DE FOLK-LORE

UNA EXCURSIÓ AL PAÍS DE LES TRADICIONS: LA SUIÇA GERMÁNICA. — Els dies 2 y 16, D. Rosend Serra y Pagès va donar la continuació de les conferencies (III y IV), ressenyant *Una excursió pel país de les tradicions*, en les que·s va ocupar respectivament del Rhin (de Schaffhouse a Constança), del llac de Constança, de Sant Gall y de Lucerna en la primera; y del llac dels Quatre Cantons, del Rigi, del llac d'Uri, y principalment d'Altdorf, en l'última, en la que va fer conèixer ab deteniment la llegenda den Guillem Tell, llegint els documents d'allí ont era originada y citant-ne·l desenrotllament successiu ab molta abundor de datos.

En abdues conferencies el Sr. Serra va descriure les costums tradicionals més importants y les llegendes més notables dels llocs esmentats, acompanyant-ho sempre de bona pila de projeccions lluminoses; y en la primera, a més, la professora de piano y distingida folk-lorista Srta. Agna Queraltó va tocar ab gust exquisit un esculliment de cançons populars suices, que varen complaure en gran manera a la concorrencia.

Dissabte, dia 30, D. Ramon N. Comas continuà la lectura de ses *Costums barcelonines*, donant a conèixer diferents curiositats de la vida passada

de nostra ciutat, com per exemple *L'estatua de Ferran «el Catòlic» a la plaça Reial, Una visita nocturna al cementiri, Una Mare de Déu de Montserrat blanca, La primera fàbrica de xecolata,* etc.

SECCIÓ DE FOTOGRAFÍA

ELS CLIXÉS D'ART DEL CENTRE EXCURSIONISTA. — El dia 14, el president d'aquesta Secció, D. Emili Llatas, va donar la seva anunciada conferencia, posant de relleu l'importancia de les col·leccions existents en l'arxiu fotogràfic de la nostra associació en lo que·s refereix a les obres artístiques avui conservades per tots endrets de nostra terra, y l'utilitat de la fotografía pera la divulgació de dites obres artístiques y pera llur perpetuació en cas de desaparició de les mateixes. Com a prova de ses afirmacions presentà varis dels clixés del nostre arxiu, fent justes explicacions referents a les obres representades y als llurs respectius autors.

UTENSILIS Y MATERIAL FOTOGRÀFIC MÉS CONVENIENT ALS AFICIONATS. — El dia 28, el senyor D. Alfred Bosch va donar la seva segona conferencia de la tanda que sobre Fotografía té anunciades. En aqueixa conferencia tractà dels objectius, trípodes, etc., y de les cambres fosques, fent atinades consideracions sobre llurs classes, usos y aplicacions, acabant per exposar la manera y forma de muntar un bon laboratori fotogràfic. Aquestes conferencies, donades en forma d'agradosa conversa, vénen despertant molt interès entre·ls aficionats, desprenent-sen un marcat caràcter de pràctica utilitat.

EXCURSIONS Y VISITES. — Pera completar el plan que pera aquest curs se va formar la Junta Directiva d'aquesta Secció, la mateixa ha organitzat una serie de visites y excursions, per diferents endrets y llocs de Catalunya, que tenen gran interès pera la fotografía artística y documental. An aquest fi, el dia 17, va fer-se una excursió a Sant Miquel del Fai, passant per Caldes y Sant Feliu de Codines y retornant per Centelles, assistint-hi, entre altres, els Srs. Castelló, Danès, Llatas, Roig (Joan y Gabriel), Sala, Salvany y Solà, que obtingueren gran nombre de proves fotogràfiques; y el dia 24 van visitar-se·ls coneguts jardins del Laberint, l'hermosa possessió que·l senyor marquès d'Alfarràs té a la veïna barriada d'Horta. Hi assistiren una quarantena de senyors socis.

CONVERSES D'ARQUEOLOGÍA

En els dies 6, 13, 20 y 27 d'aquest mes d'Abril, nostre consoci D. Pelegrí Casades y Gramatxes, ha vingut continuant el seu Curs d'Arqueología, donant les conferencies números CXXIV, CXXV, CXXVI y CXXVII, que corresponen a les novena, desena, onzena y dotzava de *La Grecia clàssica.* En la primera d'elles acabà l'estudi de l'acròpolis d'Atenes, ab la descripció

del seu estat actual y de les causes de sa ruïna; en les dos següents continuà l'estudi de l'arquitectura religiosa en aquest período, ocupant-se principalment dels temples de Teseu y de Zeus, a Atenes, y de les aplicacions de l'art corinti en els monuments d'aquest estil o ordre arquitectònic; y en la darrera s'ocupà de l'estudi de l'arquitectura funeraria, fosses túmulus y esteles, en aquest período de l'art clàssic.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARAN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'ABRIL

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° Y AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
4°.24	5°.89	22° (dia 21)	— 7°. (dia 1)	764'58 mm.	765'13 mm.

ESTAT DEL CEL.						
Dies serens . .	5	8 m.	3	8 t.	Dies de pluja . .	13
» nuvolosos.	11	»	8	»	» de neu. . .	10
» coberts . .	14	»	19	»	» de glaçada .	10
					» de rosada .	3

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
75'63	78'16	NIMBUS	NIMBUS	6'76	7'70

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 92'5 mm.
» DE NEU » 0'03 mts.

VENT		
DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
NE-Calmes	N E.	157'41 kms.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y la Direcció del BUTLLETÍ deixen íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

Barcelona.— Tip. «L'Avenç», Rambla de Catalunya, 24.— Telefon 115